

конструкції виступає реченням і входить в структуру складнопідрядного речення. Однак, якщо брати до уваги частоту використання не за моделями, а за елементами порівняльної конструкції, в такому випадку, найчастіше у правій частині порівняльної конструкції зустрічається іменник або займенник (124 приклади з 198).

Література

1. Ікалюк Л.М. Діахронічна характеристика лінгвокраїнознавчої співвіднесеності порівняльних структур в американській драмі ХХ ст. // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. — Випуск 13. — К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2004. — С. 62-67.
2. Шаповалова Н. Функціонально-семантична категорія порівняння в сучасній українській мові // Семантика і прагматика граматичних структур: Зб. наук. пр. / А. Загнітко (ред.); — Донецьк: Донецький держ. ун-т., 1998. — С. 30-36.
3. Langacker, Ronald W. Foundations of Cognitive Grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites. — Stanford: Stanford University Press, 1987. — 516 с.
4. Rosch, Eleanor. Principles of categorization // Cognition and categorization / eds. Eleanor Rosch & Barbara B. Lloyd. — Hillsdale, N.J.: Lawrence Earlbaum, 1978. — С. 27-48.
5. Smith, Edward E. & Douglas L. Medin. Categories and concepts. — Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1981. — 213 с.

Стаття поступила в редакцію 18.03.2006 г.

□

УДК 81'342.622: 811.112.2

Т. М. Кузьменко

ПОЗИЦІЙНА ВАРІАТИВНІСТЬ НАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ СПОНТАННОГО МОВЛЕННЯ)

Спонтанне мовлення як мовлення вільне, незаплановане, імпровізоване характеризується здебільшого особливою реалізацією одиниць сегментного рівня мови. Численні повтори, паузи, явища саморедагування, емоційність тощо, притаманні непідготовленому мовленню, впливають певною мірою на інтонаційне оформлення висловлення, що, в свою чергу, сприяє появі широкого спектра варіативності голосних та приголосних фонем.

Голосні фонем, які знаходяться у слабкій позиції, суттєво змінюють свої диференційні ознаки, нейтралізуються та навіть можуть зникати зі структури слова [7; 9; 8; 5]. Натомість наголошені голосні визнані багатьма науковцями „константними”, тобто такими, що мають значно більшу тривалість та стабільні темброві показники. Зазначене твердження підлягає сумніву, оскільки кожний голосний, незалежно від того, знаходиться від під наголосом або ні, може зазнавати у мовленні модифікацій різного ступеня. Беручи до уваги здатність фонем до варіативності, цікаво встановити кількісні та якісні характеристики наголошених голосних у спонтанному мовленні залежно від різних позицій.

Для ненаголошених голосних найсприятливішою для редукції визнано позицію поза наголосом. Наголошена позиція є для голосного сильною, тому очікувати його зміни не варто. Зрозуміло, що склад, який містить наголошений голосний, є зазвичай „центром” слова і визначається в класичній фонетиці найстабільнішими характеристиками. Така „стабільність” притаманна голосним у ізолювано вимовлених словах. Якщо ж розглядати особливості функціонування голосних фонем у мовленні, тобто на рівні фонетичного слова, синтагми, речення або, взагалі, тематичної єдності, то варіативність може торкнутися і наголошених голосних. Дослідження останніх років підтверджують, що редукція притаманна голосним не тільки у слабкій позиції, особливо в умовах зв'язного тексту, а наголошеність голосного не забезпечує його незмінність [5, с. 77; 3, с. 210, 223].

З метою встановлення позиційної варіативності наголошених голосних фонем проведено аудитивний аналіз німецького спонтанного мовлення дикторів-носіїв мови (n=10), трьох чоловіків та семи жінок, представників професорсько-викладацького складу Педагогічного інституту міста Швєбіш Гмюнд, Німеччина. Як аудиторів (n=10) запрошено викладачів фонетики та практики усного мовлення Київського національного лінгвістичного університету, що мають досвід у проведенні слухового аналізу. В коло завдань інформантів входило сегментувати озвучений текст на фонетичні слова (ФС), проставивши наголоси, та визначити можливий ступінь модифікацій наголошених голосних залежно від різних позицій у фразі. Основні відхилення у реалізації досліджуваних голосних від орфоепічної норми позначалися за допомогою системи діакритичних знаків МФА.

Задля уникнення випадкових проявів варіативності аналізованих голосних фонем та статистичної достовірності отриманих даних, враховувалися переважно ті алофони, які зустрічалися у мовленні не менше десяти разів.

Відомо, що фонетичне слово, за думкою деяких учених „ритмогрупа“, „ритмічна структура“, є основною одиницею у фонетичних дослідженнях [1; 6; 2]. З її допомогою можливо співставляти особливості реалізації ненаголошених голосних з наголошеними, а також встановлювати діапазон їхніх модифікацій. Крім того, ритмічна структура ФС, його тривалість (за кількістю складів), певним чином обумовлюють різноманітні зміни не тільки ненаголошених, а й акцентно виділених голосних.

Отже, для виявлення позиційної варіативності голосних (за кількістю складів ФС) усі отримані ФС згруповано за їхніми ритмічними структурами і представлено у вигляді дробу, де у чисельнику вказано кількість складів ФС, а у знаменнику – позицію наголошеного складу. Залежність впливу редукації наголошених голосних фонем у різних ритмічних структурах ФС представлено на рис. 1:

Відповідно до рис. 1, варіативність голосних фонем, переважно довгих /e:/, /u:/, /o:/, /a:/ та дифтонга [ae], має місце здебільшого у невеликих за тривалістю ФС типу 2/1 – 3/3, тобто у перших – третіх складах дво- або трискладового ФС. Особливо виразно змінюється голосний [e:], модифікації якого визначаються кількісно-якісною редукацією. Усі інші голосні фонемі нейтралізуються за тривалістю, у деяких випадках змінюючи темброві характеристики.

Збільшення складів ФС спричиняє редукацію наголошених голосних фонем меншою мірою, що пояснюється суттєвим переважанням у мовленні ФС з малою кількістю складів, які містять модифіковані голосні. Поява модифікацій цих голосних може бути зумовлена прискоренням темпом, властивим спонтанному мовленню.

Згідно з результатами аудитивного аналізу спонтанного мовлення, характеристики наголошеного голосного можуть варіювати залежно від його розміщення у ФС. Відповідно до позиції акцентованого складу, ритмогрупу доцільно представити у такій послідовності: перший наголошений склад або абсолютний початок ФС, 2, 3 – n наголошені склади, останній наголошений склад або абсолютний кінець ФС. Співставлення реалізацій голосних у цих позиціях дозволяє стверджувати, що абсолютний початок ФС, другий та третій наголошені склади сприяють появі і кількісної, і якісної редукації голосних фонем /e:/, /ε/, /u:/, /o:/ та /a:/, у той час як інші голосні реалізуються переважно нормативно, наприклад, 'I[e:]sen, 'F[ε]ste, da'z[u^e] gekommen, das ist 'sch[o]n auch Freizeit, ich 'h[a]be immer¹. Найсприятливішою для послаблення характеристик наголошених голосних варто вважати позицію абсолютного кінця ФС, де варіативності зазнають усі голосні та дифтон-

¹ Знак [.] позначає голосний, підвищений за підняттям; знак ['] передає часткову втрату голосним його огублення.

ги, а фонем /e:/, /o:/, /ɔ:/, /a/ і другий компонент дифтонга [ae] можуть навіть реалізуватися як нейтральний [ə].

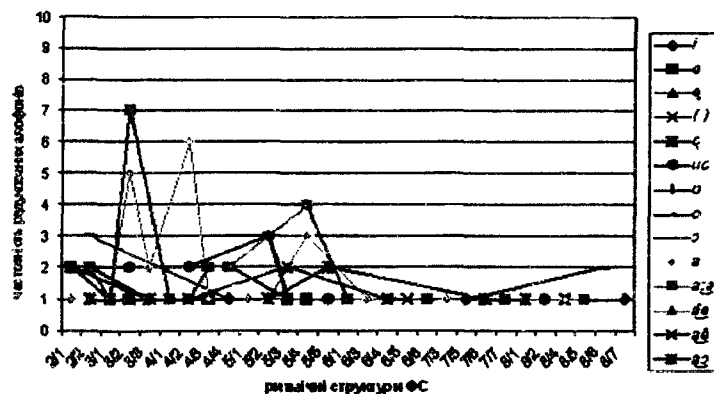

Рис. 1 Залежність модифікації наголошених голосних фонем від тривалості ФС у спонтанному мовленні

Окрім зазначених позицій, де розглядається функціонування наголошених голосних фонем, варто зупинитися на встановленні діапазону їхніх модифікацій у різних типах складів. Як зазначає Р.К. Потапова, „на характер позиційної зміни тривалості голосного впливає фактор структури складу, а також його розрізнення за ознакою відкритості – закритості” [4, с. 53]. Важливої ролі відіграє також розміщення голосних відносно фразового наголосу.

Аудитивний аналіз показав, що середня позиція фрази є сприятливою для появи редукції майже усіх наголошених голосних фонем, а саме: /i:/, /e:/, /ɛ:/, /u:/, /o:/ та /a/. Так, довга напружена голосна фонема /i:/ скорочується і втрачає ступінь напруженості в середині речення, переважно у відкритих, потенційно закритих та закритих складах, наприклад, *alte Fa'm[i]lie, und ich würde auch am 'l[i]bsten, v[i]*. Втрата тривалості та ступеня напруженості приводить до того, що голосний може уподібнюватися нейтральному [ə], особливо в службових частинах мови, наприклад, *als 'd[ə]*.

В середині фрази також складаються сприятливі умови для кількісної та якісної редукції наголошеної довгої голосної фонем /u:/. Ця варіативність характеризується скороченням тривалості голосного, втратою огублення і деякою мірою зміною ступеня підняття, тобто уподібненням до короткого ненапруженого широкого [ʊ], наприклад, *genau 'B[u]ch geführt, man muss ab und 'z[ʊ]*.

Модифікації довгої наголошеної голосної фонем /o:/ спричиняються здебільшого початковим та середнім розміщенням у фразі. У цих позиціях зустрічається і кількісна, і якісна редукція зазначеної голосної фонем, яка позначається на втраті голосним тривалості та тембрових характеристик, а саме: на зміні ступеня підняття, внаслідок чого голосний уподібнюється до ненапруженого верхнього [ʊ] здебільшого у закритих та відкритих складах, наприклад, *dann ist es 's[o], direkt an der 'H[o]chschule, al 's[ɔ]².*

В середині фрази збільшується і діапазон модифікацій наголошеної короткої голосної фонем /a/. За цих умов спостерігається не тільки кількісна, але й якісна редукція, що характеризується нейтральною реалізацією зазначеної фонем, наприклад, *dass 'd[ä]s, dass 'd[ə]s³.*

² Маленька літера збоку вгорі вказує, до якого звука наближується звучання голосного.

³ Знак [˚] передає короткість голосного.

Середня та кінцева позиції наголошеної короткої голосної фонемі /ɛ/ є сприятливими для появи якісної редукції голосного. За цих умов яскраво спостерігається зміна голосним його ступеня підняття і чергування з коротким вузьким напруженим [e] особливо в закритих складах, наприклад, *in meiner 'H[ɛ]rkunftsfamilie, ein Pro 'j[ɛ]kt*.

Редукція наголошених довгих голосних фонем [e:] та /a:/ має місце в усіх позиціях відносно фразового наголосу. Як початкова, так і кінцева позиції у фразі, у відкритих та потенційно закритих складах, визначаються кількісною редукцією голосного [a], наприклад, *viele 'R[a]dtouren gemacht, 'F[a]chliteratur*. Якщо ж розглядати варіативність зазначеної фонемі в середині фрази, то ступінь її модифікації значно зростає.

Початкова позиція наголошеної голосної фонемі /e:/ в умовах фрази сприяє появі кількісної редукції, наприклад, *und der '[e]rste Teil*. Наприкінці фрази, переважно у відкритих складах, має місце і якісна редукція голосного, яка характеризується зміною ступеня підняття та уподібненням до короткого ненапруженого [ɪ], наприклад, *und zu '[l[e:]sen*. Найбільший діапазон варіативності наголошеної голосної фонемі /e:/ спостерігається в середині фрази, де налічуються випадки її і кількісної, і якісної редукції. Так, довгий голосний [e:] скорочується не тільки за тривалістю, але й змінює ступінь підняття, чергуючись з ненапруженими [ɪ] та [ɛ], наприклад, *l[e:]sen, wie 'g[ɛ]t das⁴*, а в окремих випадках – навіть реалізується як нейтральний [ə], наприклад, *bei 'd'ə*. Цей факт надає підстави визнати зазначений наголошений голосний найваріативнішим стосовно позиції у реченні.

Варто зауважити, що модифікації наголошених коротких голосних фонем /I/, /Y/ та /ɔ/ спричиняються здебільшого комбінаторними умовами, тому ці голосні не розглядаються в межах роботи.

Стосовно функціонування німецьких дифтонгів, найбільш варіативними з точки зору різних позицій можна вважати наголошені дифтонги [ae] та [ao], у той час як дифтонг [ɔ o] не змінює свої характеристики у мовленні і залишається відносно стабільним. Так, позиція початку та, особливо, середини фрази є найсприятливішою для редукції другого компонента дифтонга [ae], який реалізується нейтрально. Перший компонент зазначеного дифтонга часто подовжується. Ця модифікація спостерігається і у потенційно закритих, і у відкритих складах, наприклад, *und 'Schr[a:ə]ben, das war ein kleiner 'T[a:ə]*.

Крім того, перший або другий компоненти дифтонга [a_e] часто зазнають кількісної редукції майже в усіх позиціях, внаслідок чого мають місце редуковані алофони [æ] та [ḁ], наприклад, *dass ich 'm[æ]ne, da haben wirj '[ḁ]denschaftlich*.

Наголошений дифтонг [ao] змінює у спонтанному мовленні свої характеристики в усіх позиціях відносно фразового наголосу. Незалежно від того, де розміщений цей дифтонг у реченні, редукується за тривалістю або перший, або другий його компонент, наприклад, *'a ɔ]fgeschriben haben wollte, ge 'n[ä ɔ]so entwickelt*. Ця варіативність має місце більшою мірою у прикритих та відкритих складах.

Отже, аналіз позиційних змін наголошених голосних фонем дозволяє виокремити основні чинники, які визначають варіативність голосних у спонтанному мовленні:

1. Позиція голосного у ФС. Встановлено, що наголошені голосні фонемі більшою мірою модифікуються в абсолютному кінці ФС;
2. Кількість складів ФС. Збільшення тривалості ФС, тобто збільшення кількості його складів, сприяє зменшенню кількості редукованих наголошених голосних;

⁴ Знак [.] позначає голосний, знижений за підняттям.

3. Тип складу. Модифікація наголошених голосних має місце переважно у відкритих і меншою мірою у закритих складах;
4. Позиція голосного відносно фразового наголосу. Більший ступінь модифікацій наголошених голосних фонем зустрічається в середині фрази, у той час як початок та кінець речення з головним фразовим наголосом майже не характеризуються наявністю редукованих голосних.

Залежно від впливу перелічених чинників у спонтанному мовленні можна спостерігати сталі випадки редукації наголошених голосних фонем, яка приводить до поступової нейтралізації їхніх диференційних ознак. Беручи до уваги інгерентні властивості голосних, характер варіативності аналізованих фонем різний. Оскільки голосні середнього підняття [e:], [o:] та низький [a:] є більш тривалими, ніж високі [i:] та [u:], то вони характеризуються найбільшим ступенем модифікацій.

Сильна позиція не завжди сприяє збереженню голосним його диференційних ознак. Наголошені голосні змінюють свої характеристики, корелюючи з типом складу, з розміщенням у ФС та у реченні. Більш стабільними варто вважати переважно голосні під фразовим наголосом. Допільно припустити, що винайдені модифікаційні процеси є першими поштовхами до майбутньої перебудови всієї системи голосних фонем сучасної німецької мови. Чергування або заміщення фонем, яке має місце у спонтанному мовленні, здатне спричинити можливе усунення деяких фонем із системи внаслідок послаблення їхньої функціональної значущості. Зазначена гіпотеза вимагає ретельної перевірки шляхом звернення до акустичної обробки отриманих даних.

Література

1. Калиева А.К. Фонетическое слово как единица ритма немецкой звучащей речи: Автореф. дисс... канд. филол. наук. — М., 1992. — 20 с.
3. Кузнецов В.И. Вокализм связной речи: экспериментальное исследование на материале русского языка. — СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1997. — 248 с.
4. Потапова Р.К. Слоговая фонетика германских языков. — М.: Высш. школа, 1986. — 144 с.
5. Стериополо Е.И. Сегментная организация современной немецкой спонтанной речи // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. — К.: КДЛУ, 2001. — Вип. 5. — С. 76-81.
6. Фонетика спонтанной речи/ Под ред. Н.Д. Светозаровой. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. — 248 с.
7. Brinkmann H. Reduktion in gesprochenen und geschriebenen Rede// Gesprochene Sprache. — Berlin, 1974. — S.144-162.
8. Meinhold G., Stock E. Phonologie der deutschen Gegenwartssprache. — 2. dg. Auflage. — Leipzig, VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1980. — 256 s.
9. Philipp M. Phonologie des Deutschen. — Stuttgart: Verlag W.Kohlhammer, 1974. — 152 s.

Статья поступила в редакцию 13.03.2006 г.

УДК 802.0-5

С. Я. Литвак

ДИСКУСІЙНИ ПИТАННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ВИДОЧАСОВОЇ СИСТЕМИ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА

Незважаючи на те, що наприкінці ХХ століття з'явилася ціла низка фундаментальних досліджень з теоретичної граматики англійської мови [10; 14; 18; 17; 20], деякі її питання все ще залишаються невирішеними. Метою нашої роботи є розгляд дискусійних питань категорій часу і виду англійського дієслова. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

1. довести наявність граматичної форми майбутнього часу в сучасній англійській мові;
2. з'ясувати семантичний зміст тривалих і нетривалих форм дієслова.